

ספרים על החסידות.

דברים נוספים.

I

אבותם כנא הוציא לאור לפני שנים אחדות מחברת קטנה, נקובה בשם „רבי ישראל בעל-שם טוב (בעשׂט), חייו, שיטתו ופעולתו“. המחברת נדפסה בויטומיר והיא מוקדשה לאביו היקר ר' מרדכי, ש„בחזקתו, ביד קסמים של אב אהב, היה עוקרו מנוך הסביבה המלאה אויר אירופי והביאו אל פנת ערבוביה נעימה, פנת-סתרים, העומדת בתוך סביבה אחרת כלל“. בתומת-ילדים טהורה היה אוהב המתבר להקטיב לכפורה-ילדים הגדולים, ילדי האמונה. ובכל תופת הנעורים היה משתדל להוכיח את גודל ערכן העממי של ההגדות הן ואת גודל ערכו של האיש (הבעשׂט), שעליו יכלו להתחבר ולהשתרש אצל העם שמועות כמו אלה, והיה דן, שאם לא הגיחה לנו ההיסטוריה של תקופת אותו האיש, הקרובה כל-כך אלינו, חומר ממש, המעיד על גדולתו; אם אין לנו עובדות נכונות מחייו, אם במשך הזמן לא יותר משלשה יובלות שנים היתה יכולה ההשגחה ההיסטורית לעשות עם גדולי המיסדים והבונים בהיט-טוריה של הדתות, במשך אלפי שנה, בערך, כלומר, להנחילנו רק מין אפוס, מין ביר-גרפיה הגדויה, המעולפת בערפלי האמונה והמאפילה על כל העובדות הממשיות, — הגה עוד תגדל כזה, עוד תרבה ללבנו יצירת הטפוס הנפלא ההוא, כדי מה שיכול היה

להציר ולהצטיר מתוך הפנטסיה של אותו העם, שנתפתה ונמשך אחריו ברבבותיו“.

וחזרת היא הערה זו, אשר בהקדשה, בתוספת באור בפרק הראשון מן המחברת על דבר ידו של הבעשׂט. שם אומר המחבר, כי „חזיונות העם היותר גדולים, המתגחים כחוט השני בתוך היסטורית רוחו של העם הישראלי, היא תורת-המסורים, שארית המיתור-לוגיה הקדומה, שלא הספיקה להתמוזג ולהטהר על-פי דרכה של היהדות, ולפיכך עמדה זמן כביר מחוצה לה בתור בן-קבוק, אסוף מן השוק, והיתה מלוחה על דרכה המשוררת של ההיסטוריה הישראלית“. — אלפי שנים היו דרושים לכפוס תורת הקבלה בגליונות ספר אחד, כפר הזה, שיכיל את תמציתה של תורת-קרים זו, שיהיה לביבליה שלמה; ולא פחות מחמש מאות שנה היו דרושות לכפר זה, בא-כחה של הקבלה, עד שעלה בידו לכונן לתורה זו שיטה מעשית, שבי-לחה להקיף את כל העם, להנטע ולהשתגשג גם אצל כל אחד האישים הכסוטים מתוך ההמון — לא רק אצל הוזים יחידים כמקדם — בהתמוגה עם יסודי היהדות הרבנית ובהתבססה עליהם. המש מאות שלמות בשנים היתה צריכה תורה זו לחכות, עד שבאה שעתה המוכשרת לעשותה עממית, במיבנה השלם של תבה זו, ולפעול מהפכה גדולה בחלק הגון של כנסת-ישראל. ונכלא הדבר, כי גם בפרט זה — באופן התורות הכפורים הביוגרפיים על-אודות הבעשׂט — עבר ספר ה„שבחים“ דרך אותן המדרגות הנעלמות של התפתחות ספרידת העהיקים, אשר מתקופת התפתחות ארוכה וממזכה במשך מאות שנים בפיות המאמינים עד הזמן של העלתם בכתב לא השאירו אחריהם

ואין גם כלל אחד, שלא ישיח בו מה היסטורית ישראל, וכבר לנו כל זה, ככל ככל הדברים שלו, למותר.

הוא מתחיל להרצות ולומר: איזוהי הדרך, שבה התפתחה מחשבתו של הרמב"ם במשך תקופת חייו זו, המעוטפת בלה מחשכים? והוא תכף מחליף את השאלה הנכונה במלים אחרות וחוזר: איזוהי הארה, שבו הלכו רעיונותיו, עד הגיעם לנקודת אורו ה"אני מאמין", שהיה אחר-כך לכוכב מאיר בכל השיטה שנבראה על-ידו? — הוא אומר משפט נכון: אין איש יודע מזה עד מה, מאחר שספור פעולתו וחיו לא הגיע לידיו בסדר כרונולוגי, כ"אם קטעים וסרוגין, מבלי שום ציון הזמנים, ותכף לזה הוא מסמיך משפט, המביא לידי גחוך, לאמר: בלי-ספק היתה התפתחות אפיו הכביר נכנת לאותם החוקים, השוררים בהתפתחות שאר בעלי-חיים... כה משמשים בכל המחברת אור וצל בערבוביה. הרי סקירות נכונות, והרי התפעלות ותום ומליצות ודברים שטחיים. ההשוואות בין הקבלה והחסידות בנויות לעתים על בלימה. הרי פרוט הפרטים וכלל הכללים; ובעיקר אין הכללים הללו תולדות אותם הפרטים ותולדות אותן החקירות, וכנהא אינו חוקר לגמרי באלה, כ"אם מרצה, מלקט, מבאר ומהלל. יש ניצוצות בכל פרק ופרק, אבל אין אור מאיר.

II

ממין אחר היא מהברתו של ש. א. הורודצקי על-אודות רבי ישראל בעל שם טוב, שנדפסה בשני כרכי "העתיד" הראשונים וגם בקונטרס מיוחד. הורודצקי יודע את החסידות יותר מכהנא, והיא גם יותר מתאימה לרוחו. מן החסידות בא אותו סופר, בה גדל, בה שכלל לו את אוכך המדעי שלו. הורודצקי אינו נלהב גם במקום שהוא מתפעל; הוא אוהב את החום, את הרגש, ונושא בהבו יראת-הכבוד לכל נאצל ונעלה. הוא אינו פותר, גם אינו רוצה לשאול; אבל רוצה הוא להראות צרופי-הרוח, לברר ולסדר. ההתנגשות רחוקה ממנו; מיתמות הנפש, בעת יכבו כל

בדרך התפתחותם כל רושם נכר וכל עקבות, שנוכל להתחקות על שרשיהן. וכל זה הספיק לעשות הספר החסידי — ובדור כל-כך קרוב אלינו — בעשרוה שנים, מה שעלה לקובצי הסופרים ממין הזה רק במאות שלמות".

ובאמת המהלך המהיר של האגדה החסידית, אגדה שכמעט התרקמה לגד עינינו ותהי ליצירה הממלאה לבות אנשים וגם חותכת להם חיים על-פי דרכם, ראוי לשום לו לב מכמה פנים, ולא אך מצד אחד בלבד... הנה מקלקל כהנא את רשם החזון הזה, שכבר עושה אותו לחק; ובמקום שחסר לו איזה פרק, הוא כמעט תובע אותו בחוקה...

הנא היתה חוטאת הפנטסיה של המאמינים נגד הבעש"ט, אלמלא רקמה איזו הגדת פלאים על-אודות לידתו. זר ואי-טבעי היה הדבר, לולא היה מלוא חזיון לידתו של מיסד שיטה דתית, המעוטפת בעצמה ערפלי הסוד, במעשה נסים ושנוי הסדרים מצד ההשגחה".

והנה עוד פעם אנהנו קוראים: "זה רכבה של היסטוריה הישראלית לעשות זיגזגים, מסלה משורכת במהלכה, כדרכה הרוחני, כן דרכה הארצי. ממדינה למדינה, מקצה הארץ ועד קצה תעשה קפיצות ענקיות. גרגיר זרע קטן, הנצרך בכנפי הרוח, ינשא ויזרע בקרקע רחוקה, המוכשרה באותו הזמן לקליטתו. — ואחד מאותם החזיונות היסטוריים האומה הירודה והמפוזרת, המקפצים ככה ממקום לחברה ומשתקעים בכל יום, שהם מוצאים מוכשר להם, הוא תורת-הרזים והנותר המכוסה בגליונות ספרותה העשירה". מוחק מוחק המחבר את מטבעותיו מרוב משמוש בהן ומרוב חבה לסממני התקופות והמחזות, שהוא בעצמו מקצרים ומרחיבם ועושה מהם פגנים פגנים. מעט חוט שבלב ועוד יותר התפעלות מליצית לשונית. נעד ד' הארצות הוא לו, להיותו טלטון אוטונומי יהודי, חזיון נפלא, שלא ראתה כמוהו האומה הישראלית בכל גלותה (עמוד כ"ב), ובצבעים כאלה הוא מתאר כל מאורע, אם גדול אם קטן. כהנא הוא חוקר במקצת, מבקר במקצת, מלקט ובורר לו את הסממנים לפרקיו, והוא גם מפרט אותם לפרטיהם; אבל בראש ובסוף הפרטים הוא עושה לו כלליים יפמי ומיני סטוריים תולדותיים,

III

הנרות אשר מסביבה, לא יפחד פחד. אם הוא מטיל, הדרכים כבושות לפניו. ואם הוא מטפס למעלה, לא יפגש צורי מכשול. יש מרחב בעולם עד לבלי די מי יאמר: אפסה תקוה מאנוש, כי אין אלהים וכי ננעלו כל שערי־תפלה לאלהים? כה הוא הולך את דרכו, והוא יארח אליך, מתחבר עמך ומראה לך את מטבי התולדה, קשורי המעשים וחזיונות בעלי־הרגש. כי תישן, תחלום, והנה תקום בבקר והשמים והארץ פתוחים. יש אף עולם, אף ישראל ואף דעות. אלים רמים בראו יש מהלך, הציבו גבולות העמים, חקקו תורות ומשפטים ושלחו שליחים לכל גוי. לא חסר נביאים הוא מין האנושי, צריך אדם רק להבין תהלוכות הדורות, סימני האישים הגדולים. קיומה של החסידות תלוי באורה, בצחונה הוא נצחון הרגש והאור.

מלה חביבה להורודצקי: מסתורין, ולו לא מלה היא, כִּי־אם חלק עצמי מן החיים. והוא מִכִּיל כללים והם בהירים כפרטים, הוא מִפְרֵט וחוזר ומִפְרֵט, והקורא לא יראה. האגדה לא אך תפליא אותו, היא מזינה אותו. העבודה לְשׁוֹכֵן בערבות אך מנת האדם היא. את החוקים לא ישנא, המה אך לו למעוקה. הוא אינו מתפלך, אף לא מוכיח, כִּי־אם שמש הוא לַמְתַּנְי־דרכים.

הריב"ש היה אחד מן המחוקקים, את נתיבו תמצאו אך בארג המאורעות וכבוש הרוחות. אנו גוללים בפרקי תולדה כמו בספר. הכל חרות ובלט, הכל ברור ומפורש והכל מאיר. יש במדעיותו של הסופר הזה מין תום של שירה, מין פתוי של אִמּוֹן. הקורא המתבונן לא תמיד קוטר את קוריו ולא בכל מחקר הוא מצית לחוצאותיו. אבל הוא הולך עמו במהלכו וְשֵׁם לב להרצאותיו ולסימני השְׁאוּתוֹ. (ביותר במבוא). באשר יורה ויסביר הן נרגיש אור של מקורים. הוא אינו עומד על גבם, כִּי־אם נושא אותם בהבו ונותן לנו מהם ומרוחם. המדעיות החסידית של הורודצקי חציה ברור וחציה אמונה, אמונה צרופה וברורה. אם נשכח דבר, יִחִיה הוא אותו בנו, ואם לבנו מהסס, הוא ירגיע אותנו. במהות החסידות שלו אך מרגוע מתום.

פ. פ. כתבים. תמונות, ציורים, ספורים ושירים ישנים וגם חדשים, חלק רביעי, ספר עשירי. חסידות, הוצאת „תושיה“.

ואני כבר דברתי על־אודות הסופר הפיוטי הזה באחד מ„ספרי השנה“ לניס וקראתי: הבו גודל למשורר גם בכלות היובל. שבתו והצגתי עתה בציורים הללו. הלא שיחות חסידיות נתנות לנו פה, ובאלה אנו עומדים.

אבל דא עקא, שאינן שיחות ממש בלשון החסידים ממש, כִּי־אם גם הרבה והרבה מהמשורר גופו, שלא ידע לצמצם את־עצמו ולסגת אחר מפני המעשים עצמם וההווה עצמה. גם באלה אור, אור ותום; אבל הכל נדחה מפני שפעת האור ומפני רתיחת החום. לעולם החסידים אנו אומרים להִכָּסֵם, לעולם הצפוף ומְרֻחָה כאחד; אבל המשורר, המלוח אותנו באלה, הולך וקורע את הדלתות, פותח את החלונות ומכניס יפי האמנות במקום תום ופשטות. אמנם במדה אחת מאלה טהר ושבבי חסידות; אבל הגה תשע הדות היתרות באות שוב לטשטש את המתנות שבידו...

אנו קוראים, למשל, בציור הראשון „שהשמחה במעונו“ את שיחת אותו חסיד, כי יראה לאחר את גורל החסידות וההבדל שבין עולם לעולם. והוא אומר: „הם מתפארים, שהם אוכלים בדרך־ארץ... ואני יודע, שאינם יכולים לאכול בלי דרך־ארץ! לפי שהם מסובים בלי שמחה, בלי ניצוץ של חדוה ורעות... אין חדוה, מכני שאין ידידות, מפני שאיש לא יכול לשוא את פני רעהו... תועבה היא לאב ולבן לאכול מקערה אחת; שני אחים אינם מסתפקים בבלי מלח אחד... מפרנסים זה את זה, משוחחים ומספרים בנעימות, לפי שכן המנהג; אבל הם אינם חיים, וסעודתם — זבחי מתים...“ „שוטים! מלחמם לא פרטו לך, לא הפרישו חלה, לא ברכו על הכוס. תורה אינם אומרים, זמירות אינם מזמרים; והם חפצים לשמוח! כל נדנדוד פה אמת חיה, כל תנועה פה קיימת, כל יד ויד כאִלו יוצא ופורש פה אותו חסיד. סעודתם של אלה זבחי מתים... וסעודה שלו היא במקום קרבן, במקום קרבן תודה! ולאִידך, אומר אותו חסיד

הקולות לגוף אחד שלם, ויפה בהם המנגן מנשמת אפר וחי הניגון! דברים יפים, אף יפים הנאמרים ב"גלגולו של נגון" וגם הספור בעצמו, קטעי הספור חיים במלואם, והמה מנענעים את הלב; אבל תמה אני, אם אמרם אותו חסיד מלמא באזני חסידי פולין, אמרם בזה הלשון מ מ מ...

גם משירה לירית, אצילית, ומקום בכאן לשירה אצילית, נדרוש מעמד ריאלי. ואם אדם עומד לפניו ומשית, צריכים אנו לשמוע רק שיחתו בלבד, ולא שיחת המשורר, העומד על גבו. והא דאיה — נדבר בשפתו — קח את הניגון וספר אותו. התחיל בו מסופו או מן האמצע — בכך-הכל ישנם כל הקולות, אף אחד מהם לא נגרע; אך נשמת הניגון פתחה ואיננה... יונה ברה שחטנו יצאה נשמתה... ומת הניגון, בר-מינן הוא.

אל יחשבו לי מכבדי המשורר ומעריציו העהר זו לעון.

IV

ספורי חסידים יצאו לאור אחרי ספורי פרץ מאת יהודה שטיינברג, הבוזאת "תושיה", נרשה תרס"ד. וזה חכנם. בספר הראשון: גדליה. — מאי הנוכה? — זידל השען. — מהעבר הקרוב. — רבי מטייל ויצחק שלום זעירא. — ירוחם פישל המסתתר. — מתוך כעס. — שניהם יצאו בגולה. — בדידות. — גבולין. — בשל כותל מערבי. — במה? — שני המלמדים. — מתוך דויל. — ליל נדודים. ובספר השני: התם. — ענש ושכר. — הזקן ונכדו. — ואותו הילד היה. — אברהם מאיר הזקן ואלקנה האברך. — עסקי פולטיסקה. — קריאה וזמן. — בלילה ההוא. — צ"ג בעומר. — בליל שני של פסח. — המן מן התורה מנין? — הצדיק מסביב. — שלום עליכם. — הזקן בין נכדיו. — רבי יעקב. — נסיון.

שורה הגונה של ספורים וציורים, שבהם אנו רואים את חיי החסידים, חסידים טובים מן המובהר, וחסידים בינונים וגם פחותים שטיינברג אינו מהלל, אינו משבח ואפילו לא יתהל ויעקץ. הוא אך מתאר, מתאר את האנשים הללו; מתאר את גופם ורוחם, את

הקף, בתה אה יחוסו אל הטבע בימים שלפני הושענא רבה, כהאי ליטנא; עוד לא עלה עמוד השחר... לשמים עין עופרת כהה... ענני-בקר וצללים רצים אנה ואנה... בפאת קדים ודמדומים קלים, גוהות מתאספים... ובין ערבים יזל הנחל, יזל ויבכה, יזל ויפכה... מרחוק: פיק, פיק! איזה עוף משונה מצפצף; טס, טס... יענה השני לעומתו לאמר: דום, אל תפריע... הכל בכאן אומר שירח... והנחל נמכה והומה בלאת; ואני הולך על שפת הנחל ומקצץ בערבות... פה אין אותו חסיד מדבר, כי אם פרץ... הפיטן פרץ מדבר. ואיך הוא מתנה אהבים עם הטבע, איך הוא מלקט ניצוצי אור בכל אשר מסביב. פיק, פיק! הנה פרץ, אך פרץ. כל אשר בכאן אומרת שירתו של פרץ. ואין כאן עוד שיחה של חסיד כלל...

בוקעת וירת עלי תהום החסידות היא תפלת אותו ירא בבריסק, המתגעגע לעולם אחר ולחיים אחרים מוזאת התורה ורביה, לאמר: "רבונו של עולם! רוצה אני להיות בשבעה מדורי גיהנם עם פושעי ישראל מלחיות יחירי בגן-עדן". ובכלל הרבה חיים מפכים בציור הנגודי בין שני עולמות היהודיים, נקוב בשם "בין שני הרים". — אבל שוב נעשים הדברים רחוקים מן החיים, אם יחדל התאור ויחל הדבור... שואל הרב מבריסק ושומר התורה את תלמידו אשר עזבהו, אותו ואת דרכו, ונעשה לדורש חסידות וארתותיה, לאמר: "מה ברחת מהישיבה שלי? מה חסרת שם?" והצדיק ישיב קולו ועונה: "אך דבר קל חסרת — אויר לנשימה". "מה אתה דובר, נח?" שואל הגאון, ושוב משיב התלמיד הצדיק בעמדו לפני רבו: "לא יכולתי לשאוף רוח, רבי. אויר לא היה לנשמתו". אויר לנשימה דרשה ההשלכה ולא החסידות. החסידות דרשה חיות. וקולם אני מכל שירה שבעולם, אם ככה ידבר צדיק, אחד מרבי החסידים, אל רבו, אם ככה ידבר אף בקרוב...

הקולות הם גוף הניגון, והגוף אינו חי בלי נשמתו ונשמת הניגון מה היא? נשמת הניגון היא לב האדם — אהבתו, כעסו, חנו וחסדו, חמלתו ורחמיו... "או געגועים יכליון הנפש וצהר וחרטה" — נשמת הניגון; ולחפך, כל תאוה רעה, רחמנא ליצלן — נקמה ונטירה; וכל מה שהאדם מרגיש... וכי יתחברו

לך, בן-אדם? וכי קמת בבקר וברכתך ברכת
שלא עשני גוי, כלא עשני אשה, שלא
עשני עבד, ולאידך, אזור ישראל בגבורה,
עוטר ישראל בתפארה. בתפארה יציץ אלהים
יתברך מהרכי הפרגוד על כל בני-ישראל בכל
אתר ואתר, איך הם מתקבצים בבתי-כנסיות
ובבתי-מדרשות ואומרים בקול רם: אמן
יהא שמיא רבה מברך לעלם עלמיא! והוא,
המלך, מנענע להם ראשו. אב גדול זקן
מאז ויושב בישיבה ובניו בהאי עלמא
מיחדים יהודיו וקושרים לו כתרים.

ומדמו של גדליה, שהוא גלת הכהרת
של שני הספרים גם-יחד, לקח לו המספר
מעט מעט ללוש את הבצק לנפשות
האחרות, אשר אך חלקים מהן יתאר. אין
כאן כל חדוש על רוחו של גדליה; לא
ידע המחבר להוסיף... ולא עוד, אלא גם
מקלקל הוא ברב, אם חוזר ומערבב בימי
התום הללו, תום גמור, את ימי ההכיסה
של הציוניות, ימי הרצל, "משיח בן יוסף"
והאקציות של הקולוניאליזם. מים קרים
נשפכים על ראשו, בעת הגוף רותח מרוב
חום וחמימות.

ידע היה שטיינברג לתאר גם תאי
הנפש לאדם באשר הוא אדם ואינו עוד
חסיד; אבל כל-זה הנה עשה במין קלות
ובמין הרגל... הוא ירע ללפסר וסגנונו
הקל היה עשוי לכך; אבל הוא עשה זה,
כאשר יעשה אמן במלאכתו, ואך במלאכתו
בלבד...

בן-גוריון.

"לוח אחיעבר".

לוח אחיעבר. ערוך על-ידי
שמעון גינצבורג, ד"ר ש. מ. מלמד
וצבי שארפשטיין. הוצאת, הסתדרות
אחיעבר, ניו-יורק. שנה ראשונה.
תרע"ח - 1919.

גרסמא לעת-עתה פרוה אחת, אשר
בתוך הספר: אמריקה העברית
הכריזה בפה מלא על עמידתה
ברשות-עצמה. הנה עור הכרזה אחת
בין ההכרזות הרבות ממין זה, שזכינו ללח

עולמם והשבון עולמם; והוא ככיר את
היהדות הזאת בכללה ובפרטה! בגבוליה
ובתאיה, מכיר ביותר חשבונה של עולמה.
"טובה גדולה עשה הקב"ה עם כל
בריותיו, שנתן להן את החיים; ועוד הבה
יתרה הראה לעם ישראל שלו, שעמד וצוה
להם גם תרי"ג מצות, בכדי שיזכה אותם
בשכר טוב, כאלו לא היינו מקימים את
המצות, כאלו לא היינו מניחים תפילין ולא
היינו מתפללים, ולא היינו שומרים את
השבת בלי צווי! כלום יש תענוג בעולם
יותר גדול מקיום המצות, ממרוך בפסח,
מתענית יום הכפורים, מתורה ותפלה וכדומה.
אומרים, שהרשעים הם בעל-תאוה רחמנא
לצלן; ואולם הוא, גדליה, גושא הספור
וגושא כל המחשבות הללו, אינו יכול להבין,
אם באמת בעל-תאוה הם, איך זה יכולים
הם לעצור בנפשתיהם, שלא ללכת את
המצות הטובות, הנעימות, המשמחות את
הלב ומרחיבות דעתו של אדם? שוטים הם!
שוטים אומללים! לא די, שאין להם חלק
לעולם הבא, אלא גם מעולם הזה אינם
נהנים כל צרכם..."

זהו טפוס החסיד היהודי על
קרבו ועל כרעיו. זהו אדם, שיצרה אותו
היהדות ההסידית המעשית בכל תומו
ומהלכו. הוא בעצמו, גדליה, אין לו מה
להתאונן על חיו; אמנם יש שהוא נאנה
בלי כל סבה קרובה לזה... אבל בתוך כדי
אנחתו הוא מתפיש מפני עצמו; ואז הוא
גוער בנפשו: "שוטה, מה נאנחת?! נחלי
אפרסמון הסרים לך? כתר מלוכה אין
לך?"

ומה הסרים המה יהודים כמותו בעולמו
של הקב"ה? ומה הסרים הבנים, שלהם אב
שבשמים הדואג כל-כך להם וכל-כך משגיח
עליהם ועל חייהם בהשגחה פרטית ממש?
ביום הראשון והשני בשבוע הרי מקבל
היהודי נחתרות עוד מהענוגה של שבת
שעברה; מיום החמישי ואילך כבר הוא
חש קרבת השבת הבאה. נשאלו עוד שני
ימים של של בינתיים: של חל ממש בלי
צל שבת לכאורה. אבל הרי גם לימים האלה
תורה ומצוות. תפילין ותפלה ערב ובקר
וצהרים. הרי מצות-שמע בכל יום והרי
ברכות והרי גטילת-ידיים, והרי הפונות
כסדור ובלמוד. מה הסרת ומה עוד יחסר.